

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

Валерія Михайлівна Нічик (1928–2002) спочила вічним сном у ніч з 12 на 13 листопада 2002 р. Це була, без сумніву, одна з ключових постатей в історико-філософській україністиці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Валерія Нічик народилася 3 жовтня 1928 р. в сім'ї вчителів на Чернігівщині. Філософську освіту здобула на історико-філософському факультеті Київського університету (1946–1951). У 1952 р. з університетської аудиторії перейшла в академічний Інститут філософії, де й працювала до останніх днів свого життя. У 28 років стала кандидатом наук, у 50 – доктором; заслужений діяч науки й техніки України, лауреат премії ім. Д.І.Чижевського; шість років (1984–1990) очолювала сектор у відділі історії філософії України і стільки ж – сам цей відділ (1990–1996). Написала понад 150 наукових праць, у т.ч. шість індивідуальних монографій.

Свій науковий пошук почала з дослідження світоглядних основ творчості О.О.Богомольця, але знайшла себе в іншій тематиці – у вивченні філософії України ХVІІ – початку ХVІІІ ст. У цьому ніхто не міг рівнятися з нею: вона була найкращим знавцем філософської думки цього періоду. Валерія Михайлівна зробила такий історико-філософський вибір у час, коли ставлення радянської влади до українознавчих студій – особливо давніх періодів, прикметних домінацією релігії, – визначалося спершу (у 60-х роках) короткочасною “відлигою”, яку згодом (з початком 70-х років) змінили досить люті морози з арештами в інститутах філософії та літератури. Дослідження з історії релігійно-ідеалістичної думки вважалися не просто малоактуальними, але й шкідливими. Хто противився системі, до того застосовували ідеологічні засоби тиску. Одначе закоханість Валерії Нічик в Україну, в її народ, культуру, почуття відповідальності дослідниці перед несправедливо забутими мислителями, голос українського духу – все це переважило практично-конформістські інстинкти та розрахунки, якими у той період керувалося багато вчених. Вона безоглядно присвятила себе проблемі повернення нашому народові його духовних скарбів, історичної пам'яті. Найголовнішою справою її життя стало відродження духовної спадщини Петра Могили та низки його соратників – професорів Києво-Могилянської академії, філософських світочів високої української культури тієї доби. Славна академія – це не лише величаві споруди на Подолі, але й, головним чином, 564 переважно латиномовних, нерозбірливо написаних рукописів курсів з філософії та риторики. Це був високий курган зі скарбами, якого ніхто не брався розкопати. Першою у повоєнний час зважилася на це Валерія Нічик. За сприянням П.Копніна та В.Шинкарука вона створила і впродовж тридцяти років очолювала науковий осередок, школу дослідження і видання отих могилянських текстів. Валерія Михайлівна робила свій патріотично-науковий подвиг буденно, якимось непомітно для оточення, і навіть досі применшена оцінка її праці не дозволяє декому віддати їй належне. Вона схильна була ховатися в тінь яскравіших (але не обов'язково продуктивніших) від неї колег, була героїнею малих добрих справ, що, накопичуючись, перетворювалися на вагоме досягнення. Валерія Нічик та її учні відкрили нам у своїх дисертаціях, перекладах, монографіях майже невідомий раніше пласт української філософської культури. З початку 80-х років починають виходити друком “Філософські твори” Т.Прокоповича (у 3-х томах), І.Кониського (у 2-х томах), С.Яворського (1-й том), курси з етики С.Калиновського, М.Козачинського та ін. Ще перед тим, з кінця 70-х років, Валерія Михайлівна підсумувала свої (та колег-однодумців) майже двадцятирічні дослідження у докторській дисертації “Основні напрямки філософської думки в Києво-Могилянській академії” та у двох монографіях: “Феофан Прокопович” та

“Из истории отечественной философии конца XVII – начала XVIII веков”, у яких дослідниця вперше на основі першоджерел по-новому висвітлила філософію академії.

250 років філософські курси киево-могилянців вважалися цілком схоластичними, до того ж – запозиченими у єзуїтів. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що ця думка, перетворившись на ідола, не спиралася на аналіз бодай одного зі згаданих рукописів. Озброївшись знанням текстів, В.Нічик звалила його, довівши, що прикметним для філософії Києво-Могилянської академії є “рух від схоластики, гуманізму, реформації до ідей раннього просвітництва, здійснюваний на основі духовних надбань Заходу і Сходу Європи шляхом переосмислення та засвоєння їх на вітчизняній основі”. Дошукуючись витоків філософії академії, дослідниця звертається до образу її засновника: монографія В.Нічик “Петро Могила в духовній історії України” належить до категорії тих, що надовго “закривають тему”. Авторка вперше опрацювала всі відомі твори, пов’язані з іменем Могили, під кутом зору їхнього значення для українського націотворення. У духовній спадщині митрополита В.Нічик розгледіла зародки всіх головніших тенденцій (і суперечностей), філософські погляди професорів та вихованців *alma mater* української (частково і російської) еліти. Більш як тридцятирічний пошук адекватної “формули”, яка б виражала сутність академії, завершився висновком: вона була “репрезентантом культури бароко в Україні”. Того бароко, яке “борсається між містикою та раціоналізмом”, між Платоном, герметизмом, гностицизмом, містичним богослов’ям східної патристики, з одного боку, та Арістотелем, Абеляром, Суарецем, Аріагою і т.д. – з іншого. Звідси випливали два головніші напрямки в розумінні людини: 1) у контексті “філософії іманентного трансценденталізму”, ідеї теозису, обожнення людини (Д.Туптало, С.Тодорський, С.Гамалія, П.Величковський, Г.Сковорода) та 2) в контексті раціонально витлумачених законів природи й суспільства (Т.Прокопович, Г.Кониський, М.Козачинський та ін.).

У фокусі дослідження В.Нічик був передусім панівний тоді західно зорієнтований другий з цих напрямків. У її працях розкривається значення Києво-Могилянської академії переважно для розвитку ментальності українського народу в бік “раціоналізму”. Однак в останні роки життя Валерія Михайлівна стала усвідомлювати не просто взаємодоповненість двох напрямків, але й інструментальність другого щодо першого. У ній розпочалося нове духовне народження і вона покинула нас, перебуваючи на хвилі цього охоплення, що творчо оновлювало дослідницю.

Володимир Білодід (Київ)